

ADMINISTRACINĖS ATSAKOMYBĖS INSTITUTO PRADŽIA LIETUVOJE

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
Elektroninis paštas: ieva@mruni.eu

Pateikta 2023 m. vasario 23 d., parengta spaudai 2023 m. gegužės 12 d.

DOI: 10.13165/JUR-23-30-1-04

Santrauka. Straipsnyje analizuojami senieji teisės aktai – 1233 m. Kulmo privilegija, 1286 m. vagysčių baudimo įstatymas, 1310 m. didžiojo magistro priimti nuostatai, 1340 m. Pamedės teisynas, 1468 m. Kazimiero teisynas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutai, taip pat Lietuvoje ilgą laiką galioję Vokietijos baudžiamasis kodeksas ir Rusijos Baudžiamosios nuostatos arba Baudžiamasis statutas. Šių teisės aktų tyrinėjimo tikslas yra įvardyti vieno iš reikšmingiausių administracinės teisės institutų – administracinės atsakomybės – pradžių Lietuvoje.

Reikšminiai žodžiai: administracinė atsakomybė, 1233 m. Kulmo privilegija, 1286 m. vagysčių baudimo įstatymas, Pamedės teisynas, Kazimiero teisynas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutai.

Įvadas

Teisės aktai, galioję Lietuvos teritorijoje, yra pakankamai ištyrinėti¹, tačiau nebuvo detaliau nagrinėti fizinių asmenų administracinės atsakomybės instituto aspektai, įtvirtinti senuosiuose teisės aktuose.

Straipsnio tikslas – atskleisti vieno iš svarbiausių administracinės teisės institutų – administracinės atsakomybės – pradžią teisės aktuose, kurie galiojo ar galimai galiojo Lietuvos teritorijoje, pradedant vadinamaisiais „priešlietuviškais“ teisės aktais (1233 m. Kulmo privilegija, 1286 m. vagysčių baudimo įstatymas, 1310 m. didžiojo magistro priimti nuostatai, 1340 m. Pamedės teisynas), 1468 m. Kazimiero teisynu, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutais ir baigiant Vokietijos ir Rusijos baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančiais teisės aktais, kurie galiojo ir tarpukario Lietuvoje. Straipsnyje nesigilinama į administracinės atsakomybės institutą 1918–1940 m., nes to laikotarpio administracinės atsakomybės klausimai ištyrinėti kitame autorės straipsnyje². Taigi, šio straipsnio chronologinės ribos yra nuo 1233 m. iki maždaug 1918 m.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiulaikinė administracinės teisės samprata ir sistema pradėjo formuotis tik XIX amžiuje Italijoje, Prancūzijoje, vėliau ir kitose valstybėse. Tačiau tai nereiškia, kad administracinės teisės institutų pėdsakų pasaulyje nebuvo iki XIX amžiaus. Be abejo, buvo. Tačiau pačios sąvokos „administracinė teisė“ dar nebuvo. Tad dažniausiai nesunkūs nusižengimai būdavo priskiriami nusikaltimų grupei ir laikomi baudžiamosios teisės dalimi. Tiesa, kai kurie Lietuvos teisės istorikai, XIX ir XX amžiuje nagrinėję Lietuvos teisės senuosius šaltinius, jau priskyrė kai kurias jų nuostatas administracinei (valstybinei) teisei, pavyzdžiui, I. Danilavičius³, A. Janulaitis⁴.

Straipsnio uždavinys – aptarti administracinės atsakomybės instituto formavi-

1 Povilas Pakarklis, *Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai* (Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948); Povilas Pakarklis, *Senasis prūsų teisynas* (Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugija, 1960); Kazimiero teisynas (Vilnius: Mintis, 1967); Jevgenij Machovenko, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai* (Vilnius: Justitia, 2000); *Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX*, Vytautas Andriulis, Vytautas Raudeliūnas, Stasys Vansevičius (Vilnius: Mintis, 1980); Jevgenij Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Diskusiniai klausimai* (Vilnius: Justitia, 2007); Konstantinas Jablonskis, *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XIV a. pabaigos iki XVI a. vidurio* (Vilnius: LTSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus V. Kapsuko universitetas, 1971); Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka ir Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529)* (Vilnius: Vaga, 2001); *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005); Domas Butėnas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII a.* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997) ir kiti autoriai, minimi straipsnio išnašose.

2 Straipsnis leidžiamas prof. dr. Vytautui Šlapkauskui skirtoje knygoje.

3 *Ibid.*, 264.

4 Augustinas Janulaitis, „Pagrindinės žinios apie Teisyną“, iš *Kazimiero teisynas* (Vilnius: Mintis, 1967), 12.

mosi Lietuvoje ypatybes ir kilmę. Uždaviniui įgyvendinti atskleidžiami fizinių asmenų administracinę atsakomybę reglamentuojančių teisės normų pėdsakai vadina muosiuose „priešlietuviškuose“ įstatymuose, Kazimiero teisyne, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pirmajame ir Trečiajame statutuose, Vokietijos ir carinės Rusijos baudžiamosios atsakomybės baudžiamuosiuose kodeksuose. Apžvelgiamos ne tik normos, numačiusios baudas ar kitokias sankcijas, bet ir išryškunami administracinių nusižengimų teisenos principai, atsakomybę lengvinančios, sunkinančios aplinkybės, administracinio nusižengimo sudėties užuomazgos.

Atliekant tyrimą taikyti istorinis, lyginamasis, analitinis, deskriptyvinis, lingvistinis ir dokumentų analizės metodai.

1. „Priešlietuviški“ įstatymai

Vadinamuosiuose „priešlietuviškuose“ įstatymuose⁵⁵ įžvelgtini administracinės atsakomybės pėdsakai. Remiantis P. Pakarklio pateiktais duomenimis, Rytprūsių, iš dalies ir Vakarų Prūsų gyventojai, gyvenę prie Vyslos, buvo vadinami ne tik prūsais, bet ir lietuviais⁶. Tuose kraštuose veikė teisės aktai, kuriuose įžvelgtini ir administracinės atsakomybės pėdsakai.

Antai 1233 m. Kulmo privilegijoje buvo nustatyta, kad Kulmo ir Torno miestai turėjo teisę patys rinkti teisėjus, kuriems turėjo atitekti visos baudos iš „mažųjų nusikaltimų (iki 12 skatikų)“⁷.

1286 m. išleistame vagysčių baudimo įstatyme Karaliaučiaus miestui, be kita ko, buvo nustatyta ir atsakomybė už smulkia vagystę: „O jeigu vagystė būtų mažesnė už skolą, išsilaisvinimui turės būti duodama viena markė.“⁸

1310 m. didžiojo magistro Feuchtwangeno priimtuose nuostatuose buvo įtvirtinta, kad prūsams neturi būti leidžiama alaus pardavinėti, antraip reikėjo mokėti tris geras markes baudos⁹.

Panašių nuostatų aptinkama ir vėlesniuose dokumentuose. Tris geras markes reikėdavo mokėti ir už per šermenis viršytą išgerto alaus (ne daugiau kaip statinė) kiekį¹⁰. Vėlesniuose dokumentuose buvo įtvirtintas draudimas lietuviams prūsams mokyti amatų, antraip turėjo būti mokama bauda, atitenkanti valdžiai¹¹, buvo draudžiama lietuviams prūsams būti smuklių, malūnų savininkais, dirbti juose¹².

5 Šią sąvoką vartojo P. Pakarklis.

6 Povilas Pakarklis, *Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai* (Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948), 16.

7 *Ibid.*, 49–50.

8 *Ibid.*, 116.

9 *Ibid.*, 56.

10 *Ibid.*, 115.

11 *Ibid.*, 57–58.

12 *Ibid.*, 135.

1340 m. Pamedės teisyne, dar vadinamame Senuoju prūsų teisyne arba Vakarinių lietuvių teisyne¹³, buvo įtvirtintų priešingų teisei veikų, savo esme labiau primenančių užtraukiančias administracinę, o ne baudžiamąją atsakomybę. Kai kuriuose Teisyno punktuose numatyti nusižengimai ir sankcijos už juos, pavyzdžiui, 32 punkte nustatyta, kad kiekvienas nusižengimas baudžiamas puse markės, 33 punkte įtvirtinta:

„Kas žmogaus arkliui uodegą nupiauna arba nukerta, tai yra nusižengimas, baudžiamas puse markės, ir žmogui reikia už arklių atsisteisti arba atlyginti.“¹⁴

Teisyne būta nuostatų, reglamentuojančių sankcijas už namų ramybės ardymą:

„Jeigu žmogus būtų kaltinamas, kad jis suardęs namų ramybę, kad jis nusikalstamai būtų sudaužęs tvorą ar vartus, tai, jei kaltintojas to neįrodė šaukdamas kaimynus, kaltinamasis išsiteisina prisiekdamas vienas. Bet jei kaltintojas įrodė šaukdamas, tai tas išsiteisina pats prisiekdamas drauge su 11 asmenų“¹⁵ arba „Kieno patalpose ardoma namų ramybė, tam priklauso pusė pabaudos už namų ramybės ardymą“¹⁶.

Teisyne yra nuostatų, reglamentuojančių jo galiojimą erdvėje ir asmenims, pavyzdžiui:

„Jei žmogus, prūsų teisės turėtojas, sumuštų kaimiškį ir išsiteisintų savo prūsų teisme neduodamas įkaitų, tai jis lieka prie nuosprendžio, padaryto pagal prūsų teisę.“¹⁷

Būta ir nuostatų, reglamentuojančių baudas už procesinius nusižengimus. Antai Teisyno 64 punkte buvo nustatytos baudos už nepasirodymą teisme:

„Jei žmogus, pakviestas teisman, nestoja pirmą kartą, tai turi mokėti pusę markės; antrą kartą – tiek pat, trečią kartą – tiek pat; ketvirtą kartą – turi išpirkti savo kaklą.“¹⁸

Teisyno 125 punkte nustatytos teisenos taisyklės dėl kelių veikų, kurias padarė vienas asmuo.

2. Kazimiero teisynas

1468 m. Kazimiero teisyne, skirtame žemvaldžiams, turintiems feodalinį imunitetą¹⁹, ir galimai veikusiam tik Lietuvos teritorijoje, o ne visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje²⁰, daugiausia baudžiamosios teisės ir proceso normų²¹. Tačiau ir čia

13 Pakarklis, *supra note*, 6, 243; *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*, Regina Gelumbauskienė, Gintaras Šapoka (Vilnius: Justitia, 2012), 77.

14 Povilas Pakarklis, *Senasis prūsų teisynas* (Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugija, 1960), 11.

15 *Ibid.*, 14.

16 *Ibid.*, 22.

17 *Ibid.*, 27–28.

18 *Ibid.*, 18.

19 *Kazimiero teisynas* (Vilnius: Mintis, 1967), 2.

20 Taip manė S. Borisenkas ir I. Lappo. Janulaitis, *supra note*, 4: 7.

21 Jevgenij Machovenko, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai* (Vilnius: Justitia, 2000), 50.

galima įžvelgti administracinės atsakomybės užuomazgą. Tą minėjo ir A. Janulaitis²². Antai Teisyno 8 straipsnyje numatyta bauda už valkatų laikymą, t. y. asmenų, kurie neturėjo savo pono, 14 straipsnyje numatyta švelnesnė baudmė, t. y. bauda arba namų manta, jei vagiama pirmą kartą ir jei pavogtas daiktas vertas mažiau puskapio, 25 straipsnyje numatyta bauda už tiltų negrindimą ir netaisymą. Apie šį straipsnį A. Janulaitis rašė:

„Administracinei teisei priklauso 25 str., kuriame sakoma, kad tiltus reikia taisyti. Jeigu dėl netaisymo atsitiks nelaimė, arklys susižeis ar užsimuš, tada kaltasis atlygina nuostolius. Jeigu nieko blogo neatsitiko, bet tiltas bus rastas nepataisytas, žemvaldys moka valdovui baudos 10 rublių.“²³

Ir J. Jurginis, ir A. Janulaitis akcentavo, kad Teisyne išgalėjo naujovė – dėsnius, kad nusikaltimu ar nusižengimu kenkiama visuomenei ir kad ieškovas (žemvaldys) negali savo valia dovanoti baudmės²⁴. Jeigu ginčo šalys buvo baudžiauninkai, juos teisė dvarininkai, bajorai, o jeigu tarp šalių buvo bajoras, reikėjo kreiptis į Didžiojo Kunigaikščio vietininką²⁵ (9 straipsnis). Galėjo būti organizuojamas ir Ponų tarybos teismas, jei žemvaldys vengė teisti, vaivados siųsdavo diečkus, kuriais paprastai būdavo bajorai arba dvarionai²⁶ ir kurie priversdavo „padaryti tiesą“ teisme (11 straipsnis). Bylos dėl savavališko miškų kirtimo, dvarų užpuolimo turėjo būti nagrinėjamos Ponų tarybos ir Didžiojo kunigaikščio (21 straipsnis), o ne vietinio žemvaldžio. Tačiau galutinis sprendimas buvo priimamas Didžiojo kunigaikščio, pasitarus su Ponų taryba (12, 21 straipsniai).

Skiriamos sankcijos už vagystes buvo nevienodos. Tai priklausė nuo to, ar asmuo pirmą kartą vogė (14, 17 straipsniai), ar buvo sulaukytas priešingos teisei veikos padarymo vietoje (5 straipsnis), ar įtariamo asmens vagyste šeima žinojo apie vagystę (1 straipsnis), ar asmuo prisipažino padaręs teisei priešingą veiką (18 straipsnis). Socialinė priklausomybė taip pat turėjo reikšmės²⁷. Be mirties baudmės (1, 2, 13, 14, 15, 16, 18), nuplakimo ir laikino įkalinimo (21 straipsnis), buvo skiriamos ir kitokios sankcijos – mokėti žmona ir ne jaunesniais kaip septynerių metų vaikais (1, 4 straipsniai), vagies nuosava namų manta (6 straipsnis), bauda, jei vogta pirmą kartą ir ne daugiau kaip puskapė (14, 17 straipsniai), dešimties rublių bauda (25 straipsnis).

22 Janulaitis, *supra note*, 4: 12.

23 *Ibid.*, 14.

24 *Ibid.*, 4, 15.

25 Konstantinas Jablonskis, *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XIV a. pabaigos iki XVI a. vidurio* (Vilnius: LTSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus V. Kapsuko universitetas, 1971), 30.

26 Juozas Jurginis, „Paaikškinimai“, iš *Kazimiero teisynas* (Vilnius: Mintis, 1967), 22.

27 Vytautas Andriulis, „Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisynas)“, iš *Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX*, Vytautas Andriulis, Vytautas Raudeliūnas, Stasys Vansevičius (Vilnius: Mintis, 1980), 17.

Jeigu kuri nors iš bylos šalių neatvykdavo į teismą, ji laikyta kalta (22 straipsnis). Teisyne galima įžvelgti vieną iš kaltės formų – piktavališkumą (12 straipsnis).

Kazimiero teisyne minimi tokie pareigūnai ir institucijos – Didysis kunigaikštis (Teisyno preambulė, 12, 21 straipsniai), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ponų taryba (12, 21 straipsniai), vaivados (21 straipsnis), ponas (žemvaldys) (4, 7, 21 straipsniai), pavieto vietininkas, tijūnas (9, 10 straipsniai), bendras teismas (9 straipsnis), diečkus (11 straipsnis), tekūnas (20 straipsnis). Tai buvo pareigūnai, turėję teisti arba padėti teisiant. J. Machovenko atkreipė dėmesį į tai, kad, matyt, Teisyno kūrėjai neturėjo tikslo detalai reglamentuoti teismo proceso ar iš teisinės atsakomybės kylančių teisinių santykių, todėl nebuvo reglamentuota nei minėto bendro teismo darbo tvarka, sudėtis, nebuvo nuostatų apie galiojimą laike ir erdveje ir pan.²⁸

K. Jablonskio teigimu, Teisynas buvo trumpa instrukcija, kuria siekta suvienodinti procesą už vagystes ir kurioje įtvirtintos sankcijos, nurodomas atsakomybės subjektas, žalos atlyginimo tvarka ir vogtų daiktų likimas²⁹.

3. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pirmasis ir Trečiasis Statutai

Svarbiausiuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniuose – Statutuose – būta gausu administracinės atsakomybės normų užuomazgų, nepaisant to, kad istorikai ir teisės istorikai paprastai mini jų sąsajas su tokiomis teisės šakomis kaip baudžiamoji, žemės, miškų, medžioklės, baudžiamojo proceso³⁰. Tačiau miškų, medžioklės teisės institutai priklauso administracinės teisės šakai, o kai kurie nusišaltimai labiau primena administracinius nusižengimus. Be to, I. Danilavičius, aptardamas Pirmąjį Statutą, paminėjo, kad Statute „baudžiamieji įstatymai sumaišyti su civiliniais ir valstybiniais“³¹. Taigi, tarp įvardytų teisės šakų nurodytina ir administracinė teisė. Toliau apžvelgtinos administracinės atsakomybės normų užuomazgos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutuose.

3.1. 1529 m. Statutas³²

Pirmasis Statutas reglamentavo bajorų teises ir pareigas, o kitiems luomams priklausančių asmenų teises ir pareigas Statutas reglamentavo tiek, kiek tai buvo susiję

28 Machovenko, *supra note*, 21: 51–52.

29 Jablonskis, *supra note*, 25: 30.

30 Pavydžiui, Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka ir Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529)* (Vilnius: Vaga, 2001), 261–262.

31 *Ibid.*, 264.

32 Pirmojo Lietuvos statuto tekstas iš: *Ibid.*, 123–259.

su bajorų luomu ir valstybės interesais³³, Taigi, toliau aptariamoms teisės normoms buvo taikomos daugiausia bajorams ir kitiems didikams.

1529 m. Statuto pirmojo skyriaus „Apie Valdovo asmenį“ 21 straipsnyje buvo numatyta atsakomybė už naujų muitų nustatymą, aštuntojo skyriaus „Apie žemės bylas, apie ribas ir apie ežias, apie kuopas“ 8 straipsnyje numatyta atsakomybė už bajoro, kaimiečio ribų pažeidimą (bajoras kitam bajorui turėjo mokėti 12 rublių grašių³⁴, o kaimietis kaimiečiui rublį grašių ir tiek pat baudos), 9 straipsnyje – atsakomybė už miškų kirtimus.

Trečiojo skyriaus „Apie šlėktijos laisves ir apie Didžiosios Kunigaikštystės plėtimą“ 16 straipsnyje nustatyta 12 rublių grašių dydžio bauda asmeniui, kuris negerbė vaivadų, seniūnų ir laikytojų raštų. Minėto skyriaus 17 straipsnyje numatyta atsakomybė už neteisėtai įsteigtas karčemas („pakampių karčemos“³⁵). Tokios karčemos turėjo būti vaivadų, seniūnų ir laikytojų atimtos, o indai, kuriuose verdamas alus, paimti ir atiduoti valdovo kiemui. J. Malinovskis pabrėžė, kad ši atsakomybė nebuvo baudžiamoji, o „policinė bausmė“³⁶.

Gausiausia administracinės teisinės prigimties nuostatų yra devintojo skyriaus „Apie gaudymvietes, girias, drevinį medį, ežerus, bebrynus, apynynus, sakalų lizdus“ straipsniuose. Antai 1 straipsnyje įtvirtinta atsakomybė už neteisėtą medžioklę, 2 straipsnyje nustatytos baudos už neteisėtai sumedžiotus gyvūnus:

„<...>: už stumbrą – dvylika rublių grašių, už briedį šeši rubliai grašių, už elnių, patiną ar patelę – trys rubliai grašių, už mešką – trys rubliai grašių, už arklį ar kumelę – trys rubliai grašių, už šerną, patiną ar patelę – rublis grašių, už stirną – puskapis grašių ir už lūšį – rublis grašių.“³⁷

Statuto 4, 7 straipsniuose numatyta atsakomybė už neteisėtą žvejybą, pievos nušienavimą, 8 punkte – už paukščių lizdų išardymą:

„<...>, jei kas sužalotų ar sukapotų sakalų lizdą, arba sąmoningai sakalą iš lizdo pagautų, ar išvogtų sakaliukus iš lizdo, tai turi sumokėti tam, kieno yra lizdas, jei tai įrodys, dvylika rublių grašių. <...>, jeigu kas sužalotų gulbių lizdą ar išvogtų gulbes, tai turi sumokėti dvylika rublių grašių.“³⁸

Statuto 9 straipsnyje numatyta atsakomybė už bebralizdžių išardymą:

„<...> jeigu prie bebralizdžių laukus išartų arba pievas nušienautų, arba karklus iškirstų ir taip bebrus išvartų, toks turi mokėti dvylika grašių, o tam bebralizdžiui turi

33 Machovenko, *supra note*, 21: 56.

34 12 rublių grašių bauda sudarė gana didelę sumą, kurią galėjo sumokėti ne visi didikai. Valikonytė, Lazutka, Gudavičius, *supra note*, 30: 317.

35 *Ibid.*, 155.

36 *Ibid.*, 283.

37 *Ibid.*, 221–222.

38 *Ibid.*, 225.

<...> ramybę užtikrinti tiek toli, kiek galėtų lazda nusviesti. <...>³⁹

Statuto likusiuose devintojo skyriaus nuostatuose nustatytos sankcijos už apynynų išdraskymą, sukapojimą, drevinio (avilinio) medžio, drevinės pušies ir ąžuolo, kuriuose buvo bičių lizdų, sužalojimą ar apdegimą ar kitokį jų sugadinimą, nustatytos baudos už nukirstus ar sužalotus drevinius ir nedrevinius medžius.

Dvyliktajame skyriuje „Apie grobimus ir apie atlygius“ numatytos sankcijos už pavogtus arklius, jaučius, karves, kitus gyvulius. Taip pat nustatytos baudos už pavogtus sakalus, suopius (medžioklinius sakalus), didsakalius, vanagus, skėstsakalius (lėlis), mažuosius vanagėlius. Nustatytos baudos ir už pavogtus naminius paukščius – žąsį, kaploną (kaplūnas), vištą, antį, gaigalą, balandį (karvelį), perekšlę antį, sėdinčią ant kiaušinių, povą, naminę gervę, gulbę. Minėtame skyriuje numatytos kainos ir už šunis: pėdsekius, skalikus, bebrinius šunis, kurtus, vižlus (meškašunis), sakalinius kurtus, kiemsargius, lojikus, vijikus (gončius), zuikinius ar žvėrinius vižlus, Milano šunis, dryžuotuosius šunis, gutinius šunis (varikus), uoslius (šunis ieškotojus), šaudytinius šunis (pašūvinius). Taip pat numatyta bauda už asmeniui sukeltą šuns žalą, nuostolius.

1529 m. Statute įtvirtintos procesinės normos, kurias istorikai dažniausiai vadina baudžiamojo proceso normomis. Tačiau jose galima įžvelgti ir administracinių nusižengimų teisenos bruožų, jeigu mes kalbame apie nusižengimus, o ne nusikaltimus. Antai galima pastebėti administracinio nusižengimo tyrimo tvarką reglamentuojančias normas, pavyzdžiui, Statuto aštuntojo skyriaus 9 straipsnyje nustatyta, kad turi būti „nusiūsta vieton ir apžiūrėta“⁴⁰, devintojo skyriaus 7 straipsnyje nustatyta, kad nukentėjusysis turi pateikti tinkamus įrodymus „deramą įrodymą“⁴¹. Procesinių normų, reglamentuojančių smulkesnius nusižengimus, yra kur kas mažiau nei reglamentuojančių atsakomybę už žmogžudystes ar išžaginimus.

Aišku, Statute nėra normų apie nusižengimo / nusikaltimo sudėtį, kaltę, tačiau vartojamas terminas „piktu būdu“, „kaip vagis“⁴². Tai reiškė kaltės formą – tyčią. Iš kitų skyrių straipsnių spręstina, kad buvo nustatytos kaltės formos, pavyzdžiui, septintojo skyriaus 1 straipsnyje numatyta „sąmoningai“ priešinga teisei veika, septintojo skyriaus 24 straipsnyje numatyta veika, padaryta „netyčia“. Istorikai tvirtina, kad absoliuti dauguma Statuto 13 straipsnio normų „Apie vagystę“ priskirtinos baudžiamajai atsakomybei⁴³. Tačiau ir čia kai kur įžvelgtini teisiniai santykiai, kylantys iš administracinės teisinės atsakomybės, pavyzdžiui, tryliktojo skyriaus 1 straipsnio 2 dalyje numatyta atsakomybė už mažesnės vertės pavogtą daiktą. Todėl kai kurios tolesnės minėto skyriaus procesinės normos, reglamentuojančios įkalčių paieš-

39 Valikonytė, Lazutka, Gudavičius, *supra note*, 30: 226.

40 *Ibid.*, 212.

41 *Ibid.*, 225.

42 12 nuostata: *Ibid.*, 227.

43 *Ibid.*, 363.

ką ir pan., laikytinos ir administracinio nusižengimo teisenos normų užuomazgomis.

Statuto pirmajame skyriuje „Apie valdovo asmenį“ numatyti atsakomybės taikymo principai: 1 straipsnyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija („jokiam žmogui <...> nenorime kaltinti, nei bausti kuria nors – pinigine, kraujo, suėmimo ar turto atėmimo – bausme pirmą negu teisme vieša krikščioniškos teisės tvarka <...> turi būti nubausti ir nuteisti pagal savo nusikaltimų sunkumą ar lengvumą“⁴⁴), 7 straipsnyje nustatyta, kad atsakomybei kilti reikalinga kaltė („<...> niekas kitas neturi būti baudžiamas ir nuteisiamas, tik tas, kuris kaltas“⁴⁵). Taigi, Statute įtvirtinta atsakomybės neišvengiamumo ir asmeninės atsakomybės principai⁴⁶. Pirmojo skyriaus 9 straipsnyje įtvirtintas lygybės Statutui principas, tiesa, kuris dažniausiai buvo taikomas didikams, t. y. bajorų luomui priklausantiems asmenims, nepaisant jų turtinės padėties. Nuostata dėl lygybės Statutui principo išvengtina ir šeštojo skyriaus „Apie teisėjus“ įžanginėje dalyje. Pirmosios dalies 10 straipsnyje nurodyta susipažinimo su savo byla tvarka („<...> atvirieji raštai turi būti duodami deramu būdu“⁴⁷). Buvo numatytos ir procesinės nuobaudos už šios tvarkos nesilaikymą. Minėto skyriaus 14 straipsnyje įtvirtintas draudimo vilkinti bylų nagrinėjimo principas („<...> visokį teisėtumą nevilkindami vykdyti“⁴⁸), nešališkumo ir nediskriminavimo principai („<...> neturime būti palankūs vienai pusei, bet todėl privalėsime kiekvienam vienodai teisėtumą suteikti ir vykdyti“⁴⁹), 23 straipsnyje numatytas įstatymo atgal negaliojimo principas, tiksliau jo išimtis („anksčiau buvo suteikta ir valdovo privilegijoje anksčiau įrašyta, tokiam turi pasilikti pagal pirmąsias privilegijas“⁵⁰), 23 straipsnyje numatyta atsakomybė už sprendimų nevykdymą.

Kai kuriuose Statuto straipsniuose išvengtinos atsakomybę sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės. Už kai kuriuos nusižengimus ir nusikaltimus buvo taikoma skirtingo griežtumo bausmė, priklausomai nuo to, pirmą ar antrą kartą padaryta priešinga teisei veika (pavyzdžiui, trečio skyriaus „Apie šlėktijos laisves ir apie Didžiosios Kunigaikštystės plėtimą“ 14 straipsnio nuostata). Už nakties metu padarytas priešingas teisei veikas būdavo taikoma griežtesnė atsakomybė (septintojo skyriaus 23 straipsnis). Lengvinančia aplinkybe laikytina tarno, ginančio savo poną, padaryta priešinga teisei veika (septintojo skyriaus 25 straipsnis). Taip pat sankcijų griežtumas buvo nustatomas pagal sukeltos žalos mastą, pagal sugadinto daikto reikšmę, pavyz-

44 Valikonytė, Lazutka, Gudavičius, *supra note*, 30: 125.

45 *Ibid.*, 127.

46 Stasys Vancevičius, „Teismo procesas pagal 1529 metų Lietuvos Statutą“, iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005), 134.

47 Valikonytė, Lazutka, Gudavičius, *supra note*, 30: 129.

48 *Ibid.*, 131.

49 *Ibid.*

50 *Ibid.*, 136.

džiui, už drevinio ąžuolo sugadinimą taikoma griežtesnė, o už pušies – lengvesnė sankcija (devintojo skyriaus 13 straipsnis) ir pan.

Iš įvardytų straipsnių aiškėja ir bausmių bei nuobaudų sistema: bauda, įkalinimas, turto atėmimas, gyvybės atėmimas. Taip pat ir nusikaltimų ar nusižengimų laipsniavimas – sunkus, lengvas. Administracinės atsakomybės instituto raidai ištirti svarbios baudos ir turto atėmimo nuobaudos. Baudos Statute buvo įvairios: rublis (devintojo skyriaus 2 straipsnis ir t. t.), trys (devintojo skyriaus 12 straipsnis ir t. t.), šeši rubliai (dvyliktojo skyriaus 10 straipsnis ir t. t.), aštuoni rubliai, dešimt rublių grašių (dvyliktojo skyriaus 10 straipsnis ir t. t.), dvylika rublių (aštuntojo skyriaus 13 straipsnis ir t. t.), ir šimtas rublių (aštuntojo skyriaus 13 straipsnis), grašių, pusrublis grašių (vienuoliktojo skyriaus 4 straipsnis ir t. t.), puskapė grašių (devintojo skyriaus 2 straipsnis), kapa grašių (devintojo skyriaus 9 straipsnis ir t. t.), dvi kapos grašių (devintojo skyriaus 9 straipsnis ir t. t.), trys kapos grašių (dvyliktojo skyriaus 11 straipsnis ir t. t.), penkios kapos grašių (vienuoliktojo skyriaus 3 straipsnis ir t. t.), dešimt kapų grašių (vienuoliktojo skyriaus 2 straipsnis ir t. t.), šeši grašiai (tryliktojo skyriaus 24 skyrius), dešimt grašių (vienuoliktojo skyriaus 6 straipsnis ir t. t.), penkiolika grašių (devintojo skyriaus 14 straipsnis ir t. t.), smurtinė (septintojo skyriaus 1 straipsnis ir t. t.). Baudos galėjo būti skiriamos kartu su reikalavimu atlyginti sukeltą asmeniui žalą (pavyzdžiui, pirmojo skyriaus 26 straipsnis, devintojo skyriaus 11 straipsnis, dvyliktojo skyriaus 9 straipsnis), po ritualinės priesaikos (pavyzdžiui, septintojo skyriaus 4 straipsnis). Baudos būdavo mokamos „mums, valdovui“ (pavyzdžiui, dvyliktojo skyriaus 9 straipsnis). Turtas dažniausiai buvo atimamas tas, kuris neteisėtai nešdavo pelną arba kuriuo buvo padaromos priešingos teisei veikos, pavyzdžiui, neteisėtai veikiančios karčemos (trečiojo skyriaus 17 straipsnis), neteisėtai pasisavintos miškų gėrybės, įrankiai, gyvuliai, kurių pagalba buvo padaryta priešinga teisei veika (5 straipsnis).

Iš šeštojo Statuto skyriaus „Apie teisėjus“ sprendina apie pareigūnus, institucijas, kurios taikydavo teisinę atsakomybę – seniūnai ar laikytojai, vaivados, žemės maršalkos, dvaro maršalkos. Tai buvo Didžiojo kunigaikščio įpareigoti taikyti atsakomybę valdiniai (1542 m. Didysis kunigaikštis nustatė keturias teismo instancijas: seniūno, vaivados, Ponų tarybos ir Didžiojo kunigaikščio⁵¹). Pasak K. Jablonskio, iki XVI a. vidurio teismas nebuvo atskirtas nuo administracijos⁵². Valdiniam padėdavo žemioniai (kitai turbūt – prisiekusieji ar tarėjai (2 straipsnis), turėję teisti kartu su seniūno vietininku⁵³, žvelgūnai (vižai), kviestiniai, liudytojai (3, 28, 30, 35 straipsniai), turėję liudyti tam tikrus veiksmus, įvykius, diečkus⁵⁴ (3, 6 straipsniai), turėjęs atvesdinti šau-

51 Jevgenij Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Diskusiniai klausimai* (Vilnius: Justitia, 2007), 68.

52 Jablonskis, *supra note*, 25: 38.

53 Domas Butėnas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII a.* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997), 43.

54 Apie vižo ir diečkaus pareigybes plačiau žr.: Machovenko, *supra note*, 51: 68–83.

kiamą į teismą šlėktą, prokuratorius⁵⁵ (9 straipsnis), turėjęs padėti atstovauti asmens, kurio garbė buvo apšmeižta, interesams.

Pasak S. Vansevičiaus, įrodymai buvo ne tik priesaika, bet ir daiktai, rašytiniai dokumentai⁵⁶. Tačiau, anot J. Machovenko, ritualinė priesaika ir liudytojų, taip pat priesaikos pagalbininkų parodymai buvo svarbūs įrodymų sistemoje⁵⁷ (pavyzdžiui, Statuto septintojo skyriaus 5 straipsnis). Liudytojais galėjo būti kviečiami tarnai, kiti nelaisvi asmenys, o priesaikos pagalbininkais – bajorai, kurie buvo kviečiami nesant kitų įrodymų⁵⁸. Svarbiu įrodymu laikytas prisipažinimas, taip pat apkalbos, įtarinėjimai⁵⁹.

Šaliai manant, kad byla nagrinėjama ne pagal Statutą, buvo numatyta apeliacinė instancija – Ponų taryba (šeštojo skyriaus įžanga):

„<...> Mes arba mūsų ponai tarėjai turi šitos rašytinės teisės knygas atsiversti ir pasižiūrėti <...> ir pagal šitą rašytinę teisę, kurią esame visai šaliai suteikę, padaryti sprendimą.“⁶⁰

Pateikiame keletą 1529 m. Statuto galiojimo metu išnagrinėtų bylų pavyzdžių:

Vilnius, 1560 09 17. Apie girtuokliavimą ir pasižadėjimą nesiplūsti:

„Stojęs prieš mane, Vilniaus vietininką Stanislovą Hamšėjų, Tomas Žovkovskis viešai pareiškė ir garsiai sakė: „Kadangi jo malonybės pono Vilniaus vaivados [Mikalojaus Radvilos] mokytojas ponas Martynas Grajevskis buvo atidavęs mane į kalėjimą, nes jį pasigėręs išplūdau, tai dabar sakau, kad ponas Martynas yra geras garbingas ponas, o ką girtas sakiau, to neatsimenu; ir ateityje, jei kur nors karčemoje jo malonybė išgirs mane, pasigėrusį ar blaivą, apie jį piktžodžiaujant, turi jo malonybė mane bausti kaip nusikaltusį, o aš, taip pat ir mano draugai tam priešintis neturim.“⁶¹

Vilnius, 1563 01 13. Apie įsipareigojimą nevertoti alkoholinių gėrimų pusmetį:

„Stojęs prieš mane, Vilniaus vietininką Stanislovą Hamšėjų, Bogdanas Turkas tai savanoriškai pareiškė ir įsipareigojo nuo šios dienos, aukščiau rašytos datos, pusę metų jokio gėrimo, tai yra vyno, midaus, alaus, degtinės ir jokio kito, negerti, išskyrus girą ir vandenį. Jei kas nors jį iki to anksčiau nurodyto laiko geriantį pastebės, tai jis pats

55 Apie prokuratoriaus pareigybę plačiau žr.: Irena Valikonytė, „Prokuratorius XVI amžiaus pirmojoje pusėje: bylos šalies pavaduotojas, kalbovas ar „teisingumo riteris“?, iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005), 135–151.

56 Stasys Vancevičius, „Teismo procesas pagal 1529 metų Lietuvos Statutą“, iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005), 133.

57 Jevgenij Machovenko, „Liudytojų ir priesaikos pagalbininkų institutai Lietuvos Statutuose“, iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005), 152.

58 *Ibid.*, 156, 158.

59 Machovenko, *supra note*, 51: 35–36.

60 Valikonytė, Lazutka, Gudavičius, *supra note*, 30: 176.

61 *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001), 600–601.

*savanoriškai įsipareigoja Vilniaus vaivadijos urėde sumokėti 20 kapių grašių. Šis savanoriškas Bogdano Turko pareiškimas yra į urėdo knygas įrašytas.*⁶²

3.2. 1588 m. Statutas⁶³

Kaip jau minėta, Pirmasis Statutas laikomas bajorų teisės kodeksu. Remiantis pačiu pirmuoju Trečiojo Statuto straipsniu, teisės aktas buvo taikomas valstybės žemių piliečiams, kunigaikščiams, ponams tarėjams, dvasininkams, pasauliečiams, vėliaviniam ponams, šlėktoms, valdovo pavaldiniams, visų luomų atstovams, užsieniečiams, atvykėliams, atsikėlėliams. H. Wisner savo straipsnyje pabrėžė, kad Statuto normos buvo privalomos visiems Lietuvos gyventojams⁶⁴. Vis dėlto dvaruose, galiojant Trečiajam Lietuvos Statutui, būdavo priimami nuostatai, kuriuose nustatyta, kad draudžiama teisti valstiečius pagal Statutą, nes jį galima taikyti tik bajorų bylose⁶⁵.

1588 m. Statuto Pirmojo skyriaus „Apie mūsų, valdovo, asmenį“ 10 straipsnyje įtvirtintas draudimas vaikščioti ir be reikalo šaudyti iš šautuvų ir lankų prie valdovo rūmų ir teismų. Jeigu kas nors šį nuostatą pažeistų, bet nieko nesužeistų, turėjo mokėti dvylika kapų grašių baudą, o kol sumokės, turės būti kalinamas. Kas neturėjo galimybės baudos sumokėti, tas turėjo kalėti dvylika savaičių. Minėto skyriaus 11 straipsnyje nustatyta, kad už teismo sprendimo kritiką grėsė šešių savaičių kalinimas, 22 straipsnyje nurodyta, kad už raštų dėl skundų sulaikymo turėjo būti mokama šeši rubliai grašių baudos, 35 straipsnyje įtvirtinta, kad

tie, kurie valdovo dvaruose apsistotų, tvenkiniuose, kūdrose ir ežeruose žvejotų, turėjo kalėti dvylika savaičių pilyje ir žalą atlyginti.

Trečiojo skyriaus „Apie šlėktų laisves ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išplėtimą“ 47 straipsnyje nustatyta atsakomybė už rugių ir kitų javų pjovimą, jų ištrypimą arkliais, nuganyimą.

Devintojo skyriaus „Apie pakamarius pavietuose ir apie žemės bylas; apie ribas ir ežias“ 32 straipsnyje nustatytos eismo senuosiuose keliuose taisyklės, tiesa, nenurodant atsakomybės už jų nesilaikymą, o nustatant tokią elgesio taisyklę:

„Nustatome, kad didieji keliai ir vieškeliai pagal senovinį paprotį turi būti pusanctros rykštės pločio. Tuščias vežimas turi užleisti kelią pakrautam vežimui, pėstysis – raitam, o raitas – vežimui. O jeigu kelias būtų siauras, kaip ant tiltų ir kitose nepato-

62 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, *supra note*, 61: 602.

63 Naudotasi Trečiojo Statuto darbinio vertimu iš: <https://www.3statutas.lt/treciasis-lietuvos-statutas/>.

64 Henryk Wisner, „Trečiasis Statutas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniame gyvenime. Zigmanto ir Vladislavo Vazų laikai“, iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005), 47.

65 Vytautas Raudeliūnas, „Joniškio dvaro nuostatai. Joniškis, 1644.V.7“, iš *Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX*, Pranas Dičius, Vytautas Andriulis, Vytautas Raudeliūnas, Stasys Vansevičius (Vilnius: Mintis, 1981), 122.

*giose vietose ir žiemos metu, kada būtų daug sniego, susitikę turi kelią pusiau dalintis ir vienas kito nustumti neturi.*⁶⁶

Dešimtajame skyriuje „Apie girias, medžiokles, drevinius medžius, ežerus ir pievas“ gausu su administracine atsakomybe susijusių straipsnių. Skyriaus 1 straipsnyje nustatyta atsakomybė už medžioklę smurtu gaudymvietėse, 2 straipsnyje nustatytos kainos už svetimoje girioje sumedžiotus laukinius gyvūnus, pavyzdžiui, už stumbrą – dvylika rublių grašių, už briedį – šeši rubliai grašių, už elnią arba už elnę – šeši rubliai grašių, už lokį – trys rubliai grašių ir t. t. Skyriaus 4 straipsnyje numatyta atsakomybė už svetimų ežerų išžvejimą, svetimų pievų nušienavimą, 7 straipsnyje – už tvenkinių, kūrų išžvejimą, pylimo perkasimą, 8 straipsnyje – už sakalo lizdo išardymą, tyčinį sakalų nuo lizdo nubaidymą arba sakalų jauniklių iš lizdo išvogimą, gulbės kiaušinių iš lizdo išvogimą, lizdo išardymą ir t. t., 9 straipsnyje – už bebralizdžių išardymą, 10 straipsnyje – už apynių nudraskymų, sukapojimą, 13 straipsnyje – už drevinio medžio su bitėmis, pušies arba ąžuolo sužalojimą, 14 straipsnyje – už bičių išplėšimą, 15 straipsnyje – už gojaus iškirtimą ir pan.

Tryliktajame skyriuje „Apie grobimus ir atlygius“ įtvirtintos piniginės baudos už pavogtus namuose augintus darbinus arklius (5 straipsnis), galvijus (6 straipsnis), naminius paukščius (7 straipsnis), medžioklei skirtus paukščius (8 straipsnis), javus, šieną, daržoves (9 straipsnis), namines maisto atsargas (10 straipsnis), namų gamybos daiktus, drabužius, kitus daiktus (11 straipsnis), šunis (12 straipsnis). Taip pat buvo numatyta atsakomybė už nepiristo šuns padarytą sužalojimą, už šuns tyčinį užmušimą (13 straipsnis), už gyvulio padarytą žalą kaimynams.

Keturioliktojo skyriaus „Apie visokių luomų vagystes“ 32 straipsnyje numatyta atsakomybė už neteisėtai įsteigtų slaptų smuklių laikymą. Pilies teismai turėjo stabdyti tokių įstaigų veiklą, o rastą prekybai paruoštą alų, midų, degtinę, indus, kuriuose šie gėrimai buvo gaminami (katilai, kubilai, statinės), turėjo būti konfiskuoti ir atiduoti piliai arba dvarui. Šlėkta, kuris laikė slaptą smuklę, turėjo mokėti ir piniginę baudą.

Statuto pirmajame skyriuje „Apie mūsų, valdovo, asmenį“ numatyti atsakomybės taikymo principai: 1 straipsnyje įtvirtintas lygybės Statutui principas, („visus kunigaikščius, ponus tarėjus, dvasininkus ir pasauliečius, vėliavinius ponus, šlėktas, miestus ir visus mūsų pavaldinius bei visus luomus toje mūsų valstybėje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, ir visose kitose žemėse, <...>, žemiau šiame statute surašytais ir mūsų suteiktais, turime teisti ir tvarkyti“⁶⁷), 2 straipsnyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija („nieko nebausti už akių apkalbėto“, „įrodyta kaltė“⁶⁸), proceso viešu-

66 „Trečiasis Lietuvos Statutas“, žiūrėta 2023 m. sausio 9 d., <https://www.3statutas.lt/treciasis-lietuvos-statutas/>.

67 *Ibid.*

68 *Ibid.*

mo, teisėtumo principai („viešame teisme, laikantis teisėtos tvarkos“⁶⁹), 4 straipsnyje nustatytas atsakomybės neišvengiamumo principas („kiekvienas apkaltintas turi atsakyti“⁷⁰), 18 straipsnyje įtvirtintas asmeninės atsakomybės principas („kiekvienas pats už savo nusikaltimą turi kentėti ir būti nubaustas“⁷¹), įrodymų pagrįstumo principas („įrodymas pagrįstas pagal teisę“⁷²), 22 straipsnyje įtvirtintas draudimo vilkinti procesą principas („<...> stengdamiesi neleisti žmonių teisingumo vilkinti, nustatome, kad mūsų dvaro pareigūnai, ponai antspaudininkai, maršalai, pažiūdininkai, raštininkai, sekretoriai, <...>, vaivados, pasienių seniūnai ir taip pat tarnybiniai žmonės, raiteliai ir pėstininkai, <...>, rotmistrai, <...> raiteliai kariai, <...>, neturi ir negalės teisiškai atsakyti motyvuodami užėmimu tokių savo tarnybų“⁷³). Proceso vilkinimo draudimo principas įžvelgtinas ir kitų skyrių straipsniuose, pavyzdžiui, vienuoliktojo skyriaus „Apie prievartą, muštynes ir galvažudines už bajorus“ 31 straipsnyje („be vilkinimo priklausanti teisingumą gautų“⁷⁴)⁷⁵. Trečio skyriaus „Apie šlėktų laisves ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išplėtimą“ 28 straipsnyje 46 straipsnyje įtvirtintas vienodai vykdomo teisingumo principas, nešališkumo ir nediskriminavimo principai („<...> neturime būti palankūs vienai pusei, bet tiesiog privalėsime kiekvienam teisingumą duoti ir vykdyti“⁷⁶).

Pirmojo Statuto skyriaus 23 straipsnyje nustatyta skundų pateikimo tvarka, susipažinimo su savo byla būdas („tokie raštai turi būti duodami, o kartu ir kopija prie rašto su vaznio antspaudu“⁷⁷, „atvirieji raštai turi būti duodami deramu būdu per pavieto vaznį ir per šlėktas, pašalinius žmones“⁷⁸). Buvo numatytos ir procesinės nuobaudos už šios tvarkos ir būdo nesilaikymą. Vienuoliktojo skyriaus „Apie prievartą, muštynes ir galvažudines už bajorus“ 59 straipsnyje įtvirtinti reikalavimai skundui.

Statute nustatytos kaltės formos „tyčia“, „netyčia“, „neapdairumas“, pavyzdžiui, dešimtojo skyriaus „Apie gaisrus giriose ir miškuose“ 17 straipsnyje numatyta „tyčia“, „netyčia“, „dėl savo neapdairumo“ atlikta priešinga teisei veika ir t. t. Kai kuriuose Statuto straipsniuose įžvelgtinos atsakomybę sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės. Už kai kuriuos nusizengimus ir nusikaltimus buvo taikoma skirtingo griežtumo

69 „Trečiasis Lietuvos Statutas“, *supra note*, 66.

70 *Ibid.*

71 *Ibid.*

72 *Ibid.* Įrodinėjama galėjo būti vadovaujantis dokumentais, liudytojų parodymais ir priesaika (ketvirtojo skyriaus 77 straipsnis). Žr.: „Fontes historiae Magni Ducatus Lithuaniae“, žiūrėta 2023 m. sausio 9 d., http://starbel.by/statut/statut1588_4.htm.

73 *Ibid.*

74 *Ibid.*

75 Apie drausmines baudas pareigūnams ir jų praktinį taikymą žr.: Adam Stankevič, *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII amžiaus antroje pusėje (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018)*, 384–410.

76 „Trečiasis Lietuvos Statutas“, *supra note*, 66.

77 *Ibid.*

78 *Ibid.*

bausmė, priklausomai nuo to, pirmą ar antrą kartą padaryta priešinga teisei veika (pavyzdžiui, keturioliktojo skyriaus „Apie visokių luomų vagystes“ 3 straipsnis). Už nakties metu padarytas priešingas teisei veikas būdavo taikoma griežtesnė atsakomybė (vienuoliktojo skyriaus „Apie prievartą, muštynes ir galvažudines už bajorus“ 11 straipsnis). Lengvinančia aplinkybe laikytina tarno, ginančio savo poną, padaryta priešinga teisei veika (minėto vienuoliktojo skyriaus 35 straipsnis). Taip pat sankcijų griežtumas buvo nustatomas pagal sukeltos žalos mastą, pagal sugadinto daikto reikšmę, pavyzdžiui, jei pavogti daiktai kainavo daugiau negu keturiasdešimt kapų grašių, vagis turėjo būti baudžiamas mirtimi. O jeigu pavogti daiktai kainavo keturiasdešimt kapų grašių arba mažiau ir vagis būtų pirmą kartą pagautas, tada tai, kas pavogta, turėjo būti grąžinta su atlygiu (keturioliktojo skyriaus „Apie visokių luomų vagystes“ 7 straipsnis), už neteisėtai nukirstą drevinį medį su bitėmis taikoma griežtesnė, be bičių – lengvesnė sankcija (dešimtojo skyriaus „Apie girias, medžiokles, drevenius medžius, ežerus ir pievas“ 13 straipsnis) ir pan. Statute dėl pamišimo padarytas nusižengimas laikomas atsakomybę naikinančia ar lengvinančia aplinkybe (pirmojo skyriaus „Apie mūsų, valdovo, asmenį“ 4 straipsnis). Statute būta normų, nustatančių nepilnamečių šlėktų, kuriems nebuvo sukakę 16 metų, atsakomybės ypatumus (keturioliktojo skyriaus „Apie visokių luomų vagystes“ 11 straipsnis).

Iš įvardytų straipsnių aiškėja bausmių ir nuobaudų sistema – piniginė, kraujo bausmė, įkalinimas, rangų, tarnybų ar turto atėmimas. Baudos Statute buvo įvairios: rublis grašių (dešimtojo skyriaus 2 straipsnis ir t. t.), trys (tryliktojo skyriaus 2 straipsnis ir t. t.), keturi pinigėliai (tryliktojo skyriaus 10 straipsnis ir t. t.), šeši rubliai (tryliktojo skyriaus 8 straipsnis ir t. t.), aštuoni grašiai (tryliktojo skyriaus 9 straipsnis ir t. t.), kapa grašių (tryliktojo skyriaus 10 straipsnis ir t. t.), penkiasdešimt grašių (trečiojo skyriaus 27 straipsnis ir t. t.), septyniasdešimt grašių (tryliktojo skyriaus 11 straipsnis ir t. t.) ir t. t. Baudos galėjo būti skiriamos kartu su reikalavimu atlyginti sukeltą asmeniui žalą (pavyzdžiui, pirmojo skyriaus 29 straipsnis ir t. t.), po ritualinės priesaikos (pavyzdžiui, dešimtojo skyriaus 7 straipsnis). Baudos „iždui atiteks“ (pavyzdžiui, pirmojo skyriaus 3 straipsnis ir t. t.). Turtas dažniausiai buvo atimamas tas, kuris neteisėtai nešdavo pelną arba kuriuo buvo padaromos priešingos teisei veikos, pavyzdžiui, neteisėtai veikiančios karčemos uždarymas (keturioliktojo skyriaus 32 straipsnis) ir pan.

Statute numatomas nusikaltimų ar nusižengimų laipsniavimas – sunkus, lengvas. Antai dešimtojo skyriaus „Apie girias, medžiokles, drevenius medžius, ežerus ir pievas“ 6 straipsnyje buvo nustatyta, kad ponas baudžia pagal priešingos teisei veikos sunkumą.

Galiojant Trečiajam Lietuvos Statutui kaip apeliacinė instancija veikė Vyriausiasis Tribunolas, įsteigtas 1581 m.⁷⁹, o žemesnės instancijos teismų sistemą sudarė žemės, pilies ir pakamario teismai. Tokia teismų sistema išliko beveik iki Statuto galio-

79 Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai 1583–1655, Vytautas Raudeliūnas, Algirdas Baliulis (Vilnius: Mintis, 1988), 9.

jimo pabaigos, t. y. 1840 metų⁸⁰. Žemės teismai nagrinėdavo bylas dėl nusižengimų, pilies teismai – dėl sunkių nusikaltimų, pakamario teismai – dėl žemės sklypų ribų⁸¹. Tačiau Statute vardijamos ne tik teisminės institucijos, bet ir konkretizuojami pareigūnai, taikę ar padėdavę taikyti teisinę atsakomybę. Tai – vaivados, kaštelionai, seniūnai, pakamariai ir pilies ar žemės teismų, miestų pareigūnai arba komisari (pirmojo skyriaus 14 straipsnis ir t. t.). Tarp pareigūnų paminėtini vazniai (pirmojo skyriaus 9 straipsnis, ketvirtojo skyriaus 8–11 straipsniai ir t. t.), maršalkos, antspaudininkai, paizdininkai, raštininkai, sekretoriai (pirmojo skyriaus 22 straipsnis), kamarininkai šlėktos (devintojo skyriaus 10 straipsnis), teisėjai, pateisėjai (ketvirtojo skyriaus 1 straipsnis), prokuratoriai (ketvirtojo skyriaus 57–61 straipsniai), liudytojai (ketvirtojo skyriaus 76–82 straipsniai). Vaznių, raštininkų, teisėjų, pateisėjų, prokuratorių kompetencija atskleidžiama Statuto ketvirtajame skyriuje „Apie teisėjus ir teismus“⁸². Trumpai apibūdinama kai kurių pareigūnų kompetencija.

Vaivados, seniūnai, miestų pareigūnai teisė valstiečius, miestiečius (pavyzdžiui, ketvirtojo skyriaus 30 straipsnis, keturioliktojo skyriaus 31 straipsnis), vazniai vykdė teismų sprendimus (pavyzdžiui, keturioliktojo skyriaus 33 straipsnis), pakamariai teisdavo dėl žemės ribų (pavyzdžiui, devintojo skyriaus 2 straipsnis), seniūnai vykdė teismų sprendimus (pavyzdžiui, keturioliktojo skyriaus 33 straipsnis), raštininkai įrašydavo į teismų knygas teismų sprendimus, tvarkė teismo sprendimų išrašus, protokoluodavo posėdžius, (pavyzdžiui, devintojo skyriaus 9 straipsnis), antspaudininkai greičiausiai saugojo antspaudus, prokuratoriai atstovaudavo šalių interesus (pavyzdžiui, ketvirtojo skyriaus 57 straipsnis).

Pateikiame keletą 1588 m. Lietuvos Statuto galiojimo metu išnagrinėtų bylų pavyzdžių:

Alytus, 1711 10 16. Apie peštynes per krikštynas: „<...> gerbiamasis jo malonybė ponas vaitas nusprendė, jog tyrimo metu nustatyta, kad tarp gerbiamųjų ponų Krupskio ir Stanislovo Raranavičiaus ir jų žmonių kilo tarpusavio peštynės krikštynose pas Mikalojų Butavičių, todėl už tą neteisėtą savivalę abi pusės už savaitės turi sumokėti į pono burmistro rankas rotušės remontui 5 kapas grašių. O jeigu kuri nors pusė duos pretekstą peštynėms ir tyrimo metu tai bus įrodyta, turės sumokėti 10 kapų baudą.“⁸²

Kretinga, 1764 11 05. Apie draudimą lošti: „Kretingos magistratė buvo iškelta byla prieš Smulkevičių, Steponą Sakavičių ir Antaną Narmontą dėl to, kad Smulkevičius, pats būdamas šeimininkas, buvo ne kartą perspėtas nelošti kortomis iš pinigų, tačiau to nepaisydamas su Steponu Sakavičiumi ir Antanu Narmontu savo namuose vėl lošė iš pinigų ir buvo sučiupti. Nutariame, kad Smulkevičius, už tokį savavaliavimą pagal instigatoriaus teikimą, neišėidamas iš rotušės, turi sumokėti 4 auksinus ir atsėdėti dvi

80 Domas Butėnas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII a.* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997), 45.

81 Machovenko, *supra note*, 51: 88, 89, 91.

82 *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001), 625.

savaitės kalėjime, nes būdamas šeiminkas pats lošė, o Steponas Sakavičius ir Antanas Narmontas, taip pat neišeidami iš Rotušės, turi sumokėti po auksiną ir atsėdėti po savaitę kalėjime. Du auksinus teismo išlaidų turi sumokėti šeiminkas.⁸³

4. 1871 m. Vokietijos baudžiamasis kodeksas ir 1903 m. Rusijos baudžiamasis statutas

Po to, kai Trečiasis Lietuvos Statutas nustojo galiojęs, iki Vokietijos ir Rusijos baudžiamųjų įstatymų įsigaliojimo, manytina, dabartinėje Lietuvos teritorijoje galiojo atskiri teisės aktai, taisyklės, nustačiusios pinigines baudas, pavyzdžiui, 1892 m. balandžio 3 d. caro patvirtintos taisyklės dėl baudų už slaptą mokymą Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo, Kijevo, Podolės ir Volynės gubernijose ir pan.⁸⁴

Nuo 1845 m. buvo pradėtas taikyti carinės Rusijos bausmių statutas, nustatęs sudėtingą bausmių sistemą už nusikaltimus ir nusižengimus, bausmių rūšis, tarp kurių buvo baudžiamosios, auklėjamosios ir papildomos. Tarp šios rūšies bausmių buvo areštas, įspėjimas, pinigine bauda⁸⁵. Pagal minėto statuto 2 straipsnį, nusižengimas (rus. *проступок*) reiškė taisyklių, skirtų įstatymais saugoti tam tikras teises, visuomenės ir asmenų saugumą ar naudą, pažeidimą.

Ilgainiui Vokietijoje ir carinėje Rusijoje buvo priimti modernesni baudžiamieji įstatymai, galioję dabartinėje Lietuvos teritorijoje: Klaipėdos krašte galiojo 1871 m. Vokietijos baudžiamasis kodeksas (vok. *Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich*), Didžiojoje Lietuvoje – carinės Rusijos 1903 m. Baudžiamosios nuostatos arba Baudžiamasis statutas (rus. *Уголовное уложение*)⁸⁶. Šiuose teisės aktuose būta nuostatų dėl administracinės atsakomybės. Baudžiamojo Statuto 1 straipsnio 3 dalyje buvo numatytos trijų tipų nusikalstamos veikos („nusikalstamieji darbai“): didieji nusikaltimai, nusikaltimai ir nusižengimai (rus. *проступки*)⁸⁷. Tokie nusižengimai buvo apibrėžti kaip nusikalstamieji darbai, už kuriuos pagal įstatymus kaip didžiausia bausmė skiriamas areštas arba bauda⁸⁸. Panaši nuostata dėl nusikalstamų veikų – ir Vokietijos

83 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, supra note, 82: 652.

84 1892 m. balandžio 3 d. caro patvirtintos laikinosios taisyklės dėl baudų už slaptą mokymą Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo, Kijevo, Podolės ir Volynės gubernijose. ПСЗ, собрание третье, т. XII, СПб, 1985, № 8486. Žr.: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, II tomas, Emilija Griškūnaitė, Vytautas Merkys, Juozas Šiugžda (Vilnius: Mintis, 1965), 233.

85 „Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года“, žiūrėta 2023 m. sausio 9 d., https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ulogenie_o_nakazaniyah_ugolovnih_i_ispravitelnih_1845_goda.pdf.

86 „Baudžiamasis kodeksas“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2-3.

87 „Уголовное уложение, 16 Апрелья 1903 г. N 88“, žiūrėta 2023 m. sausio 9 d., https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ugolovnoe_ulogenie_1903_goda.pdf.

88 Naudojami vertimu: Baudžiamasis statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų paaiškinimų. Spaudai rengė: Martynas Kavolis, Simonas Bieliackinas (Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934), 21.

baudžiamajame kodekse. Antai, pagal Kodekso 1 straipsnį, priešingos teisei veikos skirstomos į sunkius nusikaltimus, nusikaltimus ir nusižengimus (vok. *Uebertretung*). Nusižengimas buvo apibrėžtas kaip veika, už kurią grėsė laisvės atėmimas (tiksliau reikėtų versti „areštas“) arba bauda iki penkiasdešimties talerių⁸⁹. Apžvelgtinos minėtų kodeksų nuostatos, kurios savo prigimtimi labiau primena administracinės, o ne baudžiamosios atsakomybės institutą.

Taigi, Lietuvos teritorijoje galioję baudžiamieji įstatymai apėmė ir baudžiamąją, ir iš dalies administracinę atsakomybę. Antai 1903 m. baudžiamojo statuto straipsniuose tikrai nemažai nuostatų, kuriose numatyta atsakomybė už smulkius nusižengimus, ir kurie šių dienų Lietuvoje reglamentuojami ne baudžiamąją atsakomybę numatančiuose įstatymuose, bet administracinę atsakomybę. Smulkių nusižengimų esama šeštajame skyriuje „Apie valdžios neklausymą“, pavyzdžiui, 138 straipsnyje dėl privalomojo įsakymo nesilaikymo, aštuntajame skyriuje „Nusižengimai kareiviavimui ir savivaldybinių pareigų įstatymams“, pavyzdžiui, 173 straipsnyje dėl asmens neįsirašymo į karinę tarnybą, dešimtajame skyriuje „Nusižengimai nuostatams, kuriais ginamas visuomenės ir asmens saugumas“, pavyzdžiui, 230 straipsnyje dėl uždrausto ginklo nešiojimo ar laikymo, 231 straipsnyje dėl neatsargaus ar pernelyg greito važinėjimo mieste arba kaime, skiriant arešto ne daugiau kaip dviem savaitėms arba baudą iki dviejų šimtų penkiasdešimt litų, 238 straipsnyje dėl tabako rūkymo draudžiamoje rūkyti vietoje, skiriant baudą iki penkiasdešimties litų, vienuoliktajame skyriuje „Nusižengimai įstatymams, kuriais saugojama žmogaus gerovė“, pavyzdžiui, 247 straipsnyje dėl medžioklės be medžioklės liudijimo, skiriant dvidešimt penkių litų piniginę baudą, 250 straipsnyje dėl stumbro, briedžio, elnio, stirnos neteisėtos medžioklės, dvyliktajame skyriuje „Nusižengimai įstatymams, kuriais saugojama visuomenės rimtis“, pavyzdžiui, 262 straipsnyje dėl triukšmo, riksmų ar kitokios netvarkos sukėlimo, sutrikdant visuomenės rimtį ar tvarką, tryliktajame skyriuje „Nusižengimai visuomenės doros saugojamiems įstatymams“, pavyzdžiui, 284 straipsnyje dėl neblaivaus asmens pasirodymo viešoje vietoje arba 286 straipsnyje dėl alkoholinių gėrimų vartojimo viešoje vietoje, abiem atvejais skiriant arešto ne daugiau kaip tris dienas arba baudą ne daugiau kaip 50 litų, keturioliktajame skyriuje „Nusikaltimai jaunuomenės auklėjimo priežiūros įstatymams“, pavyzdžiui, 291¹ straipsnyje dėl nepilnamečio įleidimo į kino teatrą, demonstruojant filmus suaugusiems ir skiriant už tai baudą iki 200 litų, šešioliktajame skyriuje „Nusižengimai verslų ir prekybos priežiūros įstatymams“, pavyzdžiui, 314 straipsnyje dėl draudžiamų maisto gaminių laikymo mažmeninėje alkoholinių gėrimų parduotuvėje ir pan.

1871 m. Vokietijos baudžiamojo kodekso dvidešimt devintojo skyriaus „Nusižengimai“ 360, 363, 365, 367, 369, 370 straipsniuose įvardyti nusižengimai, už kuriuos turėjo būti skiriama iki 50 talerių, pavyzdžiui, už nerimo, triukšmo skleidimą, neteisėtą dalyvavimą azartiniuose lošimuose, ne vietoje palaidotus žmogaus palaikus,

89 „Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich. Gegeben Berlin, den 15. Mai 1871“, žiūrėta 2023 m. sausio 9 d., [https://de.wikisource.org/wiki/Strafgesetzbuch_f%C3%BCr_das_Deutsche_Reich_\(1871\)](https://de.wikisource.org/wiki/Strafgesetzbuch_f%C3%BCr_das_Deutsche_Reich_(1871)).

parako, fejerverkų gaminimą be leidimo, už lengvai užsiliepsnojančių, degių priemonių laikymą su medžiagomis, kurias draudžiama laikyti kartu su degiais produktais, sugadintų, padirbtų gėrimų ar maisto produktų, ypač mėsos, infekuotos trichinelijų lervomis, pardavinėjimą, neturint leidimo šaunamųjų ginklų naudojimą apgyvendintose, žmonių lankomose vietose, atidengtų šulinių, duobių, rusių, angų, šlaitų palikimą viešuose keliuose, takuose, aikštėse, nesugebėjimą suremontuoti griūvančių pastatų, statymą ar statinio remontavimą nukrypstant nuo statinio planų, svetimos nuosavybės sumažinimą ariant, kasant, pasienio reljefo sugadinimą, naudingųjų iškasenų gavybą viešose vietose ar kito asmens nuosavybei priklausančiame žemės sklype, grūdų prieš savininko valią paėmimą šerti savo gyvuliams ir pan. Kodekso 366 ir 368 straipsniuose nustatyti nusižengimai, už kuriuos turėjo būti skiriama iki 20 talerių arba areštas iki keturiolikos parų, pavyzdžiui, už sekmadienių ir švenčių dienų trikdymą, už per greitą važiavimą miestuose, kaimuose arba įvažiuoja ar įjoja į viešus kelius, aikštes miestuose ar kaimuose, sukeltiant pavojų, už važinėjimą rogėmis be varpelių, už akmenų, atliekų mėtymą į žmones, arklius, gyvūnus, svetimus namus, pastatus, aptvarus, sodus ar uždaras erdves, už tyčinį kliudymą praeiti viešaisiais keliais, takais, už gyvūnų vedžiojimą ar palikimą viešoje vietoje, kurioje jie gali sukelti žalą, dėl daiktų pastatymo, pakabinimo, tinkamai jų nepritvirtinus, jiems išsiliejus, nukritus, nuvirtus į dažnai žmonių lankomas viešąsias erdves, už judėjimą trukdančių daiktų palikimą viešose gatvėse, takuose, aikštėse, už policijos nuostatų dėl saugumo, patogumo, švaros ir ramybės viešose vietose pažeidimą, policijos įsakymo uždaryti vynuogynus nevykdymą, židinio be policijos leidimo pasistatymą arba perkėlimą, nevalytus kaminus, pavojingų vietų miškuose, viržynuose arba arti pastatų, kitų objektų padegimą, šaudymą, fejerverkų leidimą arti pastatų ar objektų, kurie gali užsiliepsnoti, priešgaisrinės policijos nurodymų nevykdymą, vaikščiojimą, galvijų varymą, ganyimą vynuogynuose, soduose, nepasibaigus derliaus nuėmimui, pievose, ganyklose, aptvertuose rezervatuose su įspėjamaisiais ženklais, be leidimų sumedžiotų paukščių ar paukščių giesmininkų kiaušinių ar jų jauniklių sunaikinimą. Kodekso 369 straipsnyje nustatyti nusižengimai, už kuriuos turėjo būti skiriama iki 30 talerių arba areštas iki keturių savaičių, pavyzdžiui, už raktų gamybą be būsto savininko žinios, reikalavimų, skirtų matų ar svorio matavimo priemonėms, pažeidimus ir pan.

Abiejuose kodeksuose būta nuostatų, reglamentuojančių nuobaudų skyrimo taisykles. Antai carinės Rusijos baudžiamojo statuto trečiojo skyriaus „Bausmės“ 22 straipsnyje nurodytos papildomų nuobaudų arba poveikio priemonių („pridedamosios bausmės“) – teisės atėmimas verstis, atlikus bausmę, atitinkamomis prekybos arba verslų rūšimis arba kita įstatymuose nurodyta veikla – terminų nustatymo taisyklės, 24 straipsnyje piniginių baudų nustatymo taisyklės, 36 straipsnyje daiktų, kuriais buvo padaryta priešinga teisei veika, konfiskavimo taisyklės. Ketvirtajame skyriuje „Veiksmų kaltintinumas ir kaltinumas“ arba „Apie darbų pakaltinimą ir kaltinumą“, kitaip tariant apie nepakaltinamumą, buvo numatytos normos dėl nepakaltinamų asmenų statuso ir mažamečių iki dešimties metų bei nepilnamečių nuo dešimties iki septyniolikos metų atsakomybę. Penktajame skyriuje „Apie kaltumo rū-

šis“ išdėstytos nuostatos apie kaltės formas ir jų rūšis. Šeštojo skyriaus „Apie bausmių lengvinimą ir keitimą“ 59 straipsnyje nustatytos taisyklės dėl laiku nesumokėtos baudos pakeitimu areštu. Septintajame skyriuje „Atsakomybę didinančios aplinkybės“ reglamentuojamos nuostatos dėl atsakomybę sunkinančių aplinkybių, o aštuntajame „Apie baudimo pašalinamas aplinkybes“ – nuostatos dėl aplinkybių, pašalinančių atsakomybę.

Administracinių nusižengimų teisenos nuostatos, vadovaujantis carinės Rusijos palikimu, įtvirtintos Baudžiamojo proceso įstatymo Trečiosios knygos „Išimtyis iš bendrosios baudžiamojo proceso tvarkos“ ketvirtajame skyriuje „Teisimas dėl nusižengimų darbų įvairiose administracijos srityse“. Taigi, pagal Baudžiamojo proceso įstatymą, administracinių nusižengimų teiseną buvo numatyta muitų, miškų, pašto, prekybos ir pramonės, privatinėje aukso ir prabavimo srityse, alkoholinių gėrimų, tabako, cukraus, degtųjų akcizo, kontrabandos, spaudos, visuomenės tvarkos ir rimties srityse. Jurisdikcija šiose srityse, pasak S. Vorobjovo, išskirta iš teismų kompetencijos ir priklauso administracinėms įstaigoms⁹⁰. Kiekvienoje iš šių sričių reglamentuojama bylų priklausomybė, bylų kėlimo, nusižengimų tyrimo („nusižengimų susekimas“), nusižengimų protokolų pildymo, teismo tardymo, nusižengimų bylų nagrinėjimo („teisimas“) tvarka ir administracinėje įstaigoje, ir teisme.

Pagal Baudžiamojo proceso įstatymo 1125², 1125⁶ straipsnius, bylos dėl nusižengimo turėjo būti perduotos teismui, jei kaltininkas laiku nesumokėjo pinigines baudas. Administravimo įstaigų pareigūnai turėdavo surašyti nusižengimo protokolus, kurie turėjo būti perduoti teismams.

Išvados

1. Vadinamuosiuose „priešlietuviškuose“ teisės aktuose – 1233 m. Kulmo privilegijoje, 1286 m. vagysčių baudimo įstatyme, 1310 m. didžiojo magistro Feuchtwangeno nuostatuose ir kituose dokumentuose yra administracinės atsakomybės instituto užuomazgų. Kai kuriuose jų minimi „mažieji nusikaltimai“, „smulki vagystė“, įvardijamos kai kurios veikos, kurių niekaip šiuolaikinėje teisės sistemoje negalima būtų priskirti baudžiamosios atsakomybės institutui, pavyzdžiui, viršytas išgerto alaus kiekis, nesilaikymas draudimo lietuviams prūsams mokytis amatų, steigti smukles, malūnus ir pan. 1340 m. Pamedės teisyne nuostatų, reglamentuojančių atsakomybę už nesunkius nusikaltimus (administracinius nusižengimus) kur kas daugiau, net būta nuostatų, reglamentuojančių baudas už procesinius nusižengimus. Įžvelgtinos kai kurios administracinės teisenos taisyklės, pavyzdžiui, teisenos ypatumai, kai vienas asmuo padaro kelis priešingus teisei veiksmus.
2. 1468 m. Kazimiero teisyne irgi įžvelgtini administracinės atsakomybės pėdsakai. Čia jau kur kas platesnė baudų sistema, nurodomi ir pareigūnai, insti-

90 S. Vorobjovas, „Administracinės baudos“, *Policija* 1929, 1 (53): 2.

- tucijos, kurie turėjo teisti ar padėti teisti asmenis, padariusius nusižengimus, nurodomos kai kurios baudą švelninančios aplinkybės, pavyzdžiui, jeigu priešinga teisei veika (vagystė) padaryta pirmą kartą. Veikų amplitudė taip pat kur kas platesnė, pavyzdžiui, numatyta atsakomybė už nesirūpinimą tiltais. Be to, Teisyne pabrėžiamas veikos pavojingumo visuomenei aspektas, turėjęs reikšti, kad pažeidėjo nebuvo galima atleisti nuo atsakomybės.
3. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės statutuose administracinės atsakomybės instituto teisinio reguliavimo aspektų dar daugiau nei anksčiau aptartuose teisės aktuose. Pirmajame Statute numatyta tokių sričių administracinė atsakomybė kaip muitai, žemėtvarka, miškininkystė, medžioklė, žūklė. Numatyta atsakomybė už nepagarbą pareigūnams (vaivadoms, seniūnams), užsiėmimą neteisėta komercine veikla, gyvulių ir gyvūnų vagystes. 1529 m. Statute išvegtinos administracinių nusižengimų tyrimų taisyklės, minimas įrodymų institutas, liudytojai, kviestiniai, diečakai, prokuratoriai. Vis dėlto reglamentuojant smulkesnius nusižengimus procesinių normų yra kur kas mažiau nei reglamentuojant atsakomybę už sunkius nusikaltimus. Statute galima rasti normų, įtvirtinančių kaltės formą – tyčią, netyčią, taip pat atsakomybės taikymo principus, pavyzdžiui, nekaltumo prezumpcija, asmeninės atsakomybės neišvengiamumo, lygybės Statutui, draudimo vilkinti bylų nagrinėjimo procesą, nešališkumo, nediskriminavimo, įstatymo atgal negaliojimo. Kai kuriuose Statuto straipsniuose išvegtinos atsakomybę sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės, atsižvelgiant ir į laiką, kada priešinga teisei veika buvo padaryta, sukeltos žalos mastą.
- Trečiajame Statute įtvirtinta atsakomybė už neteisėtą ginklų naudojimą, atsakomybė teisingumui, pavyzdžiui, už teismo sprendimo kritiką, skundų sulaikymą, atsakomybė žemės ūkio, miškininkystės, medžioklės, ūkinės veiklos srityse, numatyta atsakomybė už gyvūnų ir gyvulių vagystes, jų sukeltą žalą kitiems asmenims, gyvūnų ar gyvulių sužalojimą. Kaip ir Pirmajame Statute numatyti atsakomybės taikymo principai: lygybės Statutui, nekaltumo prezumpcija, proceso viešumo, teisėtumo, atsakomybės neišvengiamumo, asmeninės atsakomybės, draudimo vilkinti procesą, įrodymų pagrįstumo, vienodai vykdomo teisingumo, nešališkumo, nediskriminavimo. 1588 m. Statute nustatyta skundų pateikimo tvarka, susipažinimo su byla būdas, nurodyti skundai keliami reikalavimai. Kaltės formos įtvirtintos tokios: tyčia, netyčia, neapdairumas. Nustatytos ir sunkinančios bei lengvinančios aplinkybės. Dėl pamišimo padarytas nusižengimas laikytas atsakomybę naikinančia ar lengvinančia aplinkybe. Statute būta ir normų, įtvirtinusių nepilnamečių šlėktų atsakomybę.
4. Trečiasis Statutas Lietuvoje nustojo galioti 1840 m. Nuo 1845 m. pradėtas taikyti carinės Rusijos bausmių statutas, kuriame buvo nuostatų, skirtų nusižengimams. Ilgainiui Klaipėdos krašte įsigaliojo 1871 m. Vokietijos baudžiamasis kodeksas, o kitoje dabartinės Lietuvos dalyje įsigaliojo carinės Rusijos 1903 m.

baudžiamosios nuostatos arba baudžiamasis statusas. Šiuose dokumentuose taip pat buvo nuostatų dėl nusižengimų. Taigi, Lietuvos teritorijoje galioję baudžiamieji įstatymai apėmė ir baudžiamąją, ir administracinę atsakomybę.

THE ORIGINS OF THE INSTITUTE OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN LITHUANIA

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyzes the following legal acts: the 1233 Privilege of Culm; the 1286 Theft Punishment Act; the 1310 regulations adopted by the grand master; the 1340 Law of Pamedė; Casimir's Law of 1468; the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania; the German Criminal Code; and the Criminal Provisions or Criminal Statute of Russia, which were in force for a long time in Lithuania. The purpose of researching these legal acts is to name the origins of one of the most significant institutes of administrative law in Lithuania – administrative responsibility.*

Keywords: *administrative responsibility, 1233 Privilege of Culm, 1286 Theft Punishment Act, Pamedės jurisprudence, Kazimierz jurisprudence, Statutes of the Grand Duchy of Lithuania.*

Ieva Deviatnikovaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, teisės istorija.

Ieva Deviatnikovaitė, professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). Research interests: administrative law, legal history.